

Od objavljenih izvora u Prilozima na prvom su mjestu B. Đurđeva »Crnogorski defteri iz 1521 i 1523« (III—IV, 349—401), koje je autor počeo objavljivati u prvim svescima ovog časopisa. H. Šabanović, »Najstarije vakufname u Bosni« (III—IV, 403—413), objavljuje ovdje zakladnicu Mustaj bega Skenderpašića za njegove zadužbine u Sarajevu od 1517/8.

N. Filipović objelodanjuje »Sedam dokumenata iz kodeksa br. 1 Orijentalnog instituta u Sarajevu« (III—IV, 436—454), kojima se normiraju i objašnjavaju pojedina pitanja o agrarnim odnosima, odnosima grada i sela kao i proizvodnja u rudnicima, u kojima su radili seljaci. Dokumenti potječu iz XVI. i XVIII. stoljeća.

A. Handžić, »Pisma Ahmet paše Dugalića dubrovačkom knezu i vlasteli« (III—IV, 415—435), objavljuje 26 pisama iz vremena od 1604—17, u kojima taj bosanski namjesnik ponajviše govori o svojim приходima, koje je dobivao od dubrovačke soli. Šteta što autor nije objavio i odgovore Dubrovačkog vijeća Dugaliću, jer bi se time mnogošta objasnilo.

M. Mujezinović, »Turski natpisi XVI. vijeka iz nekoliko mjesta Bosne i Hercegovine« (III—IV, 455—484), donosi u svemu 22 kronograma iz devet mjesta. Kod gotovo svih donosi također faksimil, prijepis i prijevod uz potrebno objašnjenje.

S. M. Traljić

ARHIVIST I—VI, 1—2, 1951—1956.

Trinaest svezaka časopisa »Arhivist«, koji su izašli kroz proteklih šest godina, daje nam uvid u djelatnost arhivskih ustanova u FNRJ, koji — iako nepotpun — pokazuje znatan napredak te službe kod nas poslije Oslobođenja. Časopis je počeo izlaziti kao glasilo Glavnog arhivskog savjeta FNRJ, od 1950 stručnoga savjetodavnog organa saveznih vlasti. Kad je, krajem 1953 osnovan, Savez arhivskih radnika FNRJ preuzeo sve funkcije tog savjeta, postao je i »Arhivist« njegov organ, i kao takav i danas djeluje.

Osnovnim zadatkom časopisa postavljeno je, da bude »borbeni organ za rješavanje vrlo složene problematike razvitka arhivistike i arhivske službe u našoj zemlji«. Ispunjavajući taj zadatak, »Arhivist« donosi članke i rasprave, u kojima se tretiraju pitanja organizacije arhivske službe, izradbe arhivskih inventara, restauriranja i mikrofilmovanja arhivskog materijala, odnosa arhiva i registratura, zatim rada arhivskih ustanova i arhivskih udruženja kao i zakonskih propisa o arhivima u FNRJ, te iskustava arhivističke djelatnosti u inozemstvu.

Uz raspravljanje o stručnoj arhivističkoj problematici, časopis donosi u nizu priloga korisne i zanimljive podatke za širok krug naučnih radnika, koji u arhivima traže materijal za svoja istraživanja. U ovom prikazu osvrnut ćemo se na te priloge, jer upravo oni daju »Arhivistu« karakter ne samo stručnog glasila, već nužnog priručnika za sve koji žele da rade na našim arhivskim fondovima.

Na prvom mjestu treba spomenuti opće inventare naših arhivskih ustanova, što ih je »Arhivist« počeo donositi u obliku posebnih dodataka od prvog sveska za 1954. U pomanjkanju jednog vodiča kroz arhive FNRJ, dosada su (u sedam dodataka) objavljeni pregledi građe državnih arhiva NR Srbije, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine (uz poseban pregled otkupljene i poklonjene građe), Slovenije, te državnih arhiva u NR Hrvatskoj: u Zagrebu, Rijeci, Zadru i Dubrovniku. Usto

je objavljen pregled građe Vojno-istoriskog instituta u Beogradu, gradskih arhiva Beograda, Zagreba, Ljubljane, Sarajeva, Varaždina, Hvara, Subotice, Kruševca, Niša, Pančeva, Šapca, Bitolja, Kikinde, Banjaluke, Požarevca i Titova Užica, Arhiva SAN u Sremskim Karlovcima i Arhiva Istor. instituta SAN, te Arhiva vojne komande u Zemunu.

Svi pregledi nisu jednako opširni. Dok jedni donose samo popise arhivskih fondova, drugi ih podrobnije objašnjavaju. No ipak, i oni najosnovniji podaci predstavljaju znatnu korist za istraživače, koji se mogu kako-tako orijentirati u pogledu građe, koja ih zanima.

Zadržat ćemo se na općim inventarima arhiva u NR Hrvatskoj. Veoma informativan je prikaz razvitka i pregled građe Državnog arhiva u Zadru, od direktora arhiva Dinka Foretića (Dodatak III). U uvodu iznosi on historijat ustanove: od Arhiva generalnih providura 1624, preko Arhiva starih spisa c. k. Namjesništva za Dalmaciju u doba druge austrijske vladavine, do današnjega Državnog arhiva, čija nadležnost obuhvaća područje Dalmacije osim Dubrovnika s Korčulom. Osnovni fondovi arhiva potječe iz djelatnosti administracije državnih vlasti (Mleci, Francuska, Austrija, Italija), koje su upravljale Dalmacijom odnosno Zadrom, njenim glavnim gradom od 1409 do 1918. Uz te upravne arhivske fondove, značajne su još dvije skupine: samostanski i crkveni spisi, kojih je dolazak u arhiv vezan uz francusku vladavinu, te stari arhivi dalmatinskih gradova, koje su počele u arhiv prikupljati austrijske vlasti u drugoj polovini XIX. stoljeća. Tim se skupinama pridružuju arhivi privatnih obitelji i lica, te različiti spisi, štampa i novine.

Pregled stanja fondova, zbirki i skupina Državnog arhiva u Dubrovniku (Dodatak IV) opširno opisuje arhivski fond Dubrovačke republike i francuske uprave, s njegove 92 serije, dok su arhivi XIX. i XX. st., koji su primljeni u novije vrijeme, nabrojani tek sumarno. Pregledi fondova u ostala dva državna arhiva NR Hrvatske, u Zagrebu i Rijeci (Dodatak I), preštampani su iz HZ 1—2 za 1952 g. (zagrebački) odnosno »Vjesnika Državnog arhiva u Rijeci« 1 (riječki). U njima su označeni pojedini fondovi, grupirani po karakteru (uprava, sudstvo, financije odn. privreda, militaria i t. d.), s oznakom naziva fonda i vremenom koje obuhvaća, a kod fondova zagrebačkog arhiva i s oznakom broja protokola odn. svežanja spisa.

Opsežan je inventar Arhiva grada Zagreba (Dodatak VI), uz koji su autori Ljubomir A. Lisac i Krešimir Nemet h dali i kratak historijat djelatnosti oko zaštite dokumenata u djelokrugu grada Zagreba. Popis fondova je veoma detaljan i pruža pravu sliku građe te naše najveće arhivske ustanove lokalnoga karaktera. Inventari Arhiva grada Varaždina (Dodatak V) i otoka Hvara (Dodatak VII) slijede taj sistem izlaganja, ulazeći dublje u pojedine grupe unutar fondova, kojih je znatno manje nego kod zagrebačkoga gradskog arhiva.

Ne ostajući na dosada objavljenim pregledima, trebalo bi s ovim korisnim dodacima nastaviti rad u dva smjera. S jedne strane: obuhvatiti makar najopćenitijim popisima građu svih arhiva u FNRJ, a s druge: donositi opširnije inventare (po uzoru na zadarski) i za onu građu, koja je već obuhvaćena najsumarnijim popisima. Tako bi se ispunio cilj, postavljen ovim »Dodacima«, da bi se »stvorio pregled gdje se koja arhivska građa nalazi i time olakšao rad našim naučnim radnicima«.

Osim općenitih inventara arhivskih ustanova, istraživačima će od prvorazredne koristi biti opisi pojedinih arhivskih fondova, što ih »Arhivist« donosi od svog početka.

V. Bogićević u članku »Struktura i funkcija registrature prezidialnog i opšteg karaktera bivše Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu (1878—1918)« (II—1, str. 49—61) ne opisuje samo ustrojstvo tog fonda, već i organizaciju uprave u BiH u doba austrijske vladavine. Prema strukturi Biroa za vođenje poslova BiH pri Zajedničkom ministarstvu financija u Beču, koji je uz Prezidijalni biro imao više departmana za pojedine poslove (politički, finansijski, pravni, za šumarstvo i rude i sl.), uređena je i organizacija Zemaljske vlade u Sarajevu. Šef te vlade, usto i poglavar BiH, koji je za sve vrijeme austrijske uprave bio vojnička ličnost, dobio je ubrzo pomoćnika, t. zv. »civilnog doglavnika«, kasnije zamjenika poglavara zemlje. Bogićević iznosi kompetencije i odnose tih ličnosti i ustanova, što olakšava razumijevanje ustrojstva same administracije odnosno sistema, po kojemu su gore navedene registrature uređene. U pogledu funkcioniranja administracije, autor ističe, da ne bi bilo pravo govoriti o birokratizmu u načinu njena vođenja, možda više s obzirom na karakter poslovanja pojedinih činovnika. Dosta komplicirano, ali potpuno uredno vođenje registrature Zemaljske vlade BiH zahtijeva striktno pridržavanje arhivskog principa, da se ne vrše nikakve izmjene u njenom sistemu. Samo se tako može, uz korištenje istodobno nastalih pomoćnih knjiga, ovladati tim arhivskim fondovima i služiti se dragocjenim materijalom, koji oni sadržavaju.

O bosansko-hercegovačkim spisima Zajedničkog ministarstva u Beču odnosno njihovoj sudbini poslije Prvoga svjetskog rata piše G. Berić u članku »Bosansko-hercegovačke arhive« (III—1/2, str. 18—28).

Tri priloga prikazuju arhivske fondove drugog karaktera. Radi se o korespondenciji pojedinih ličnosti kao što su Albert Nugent, Ivan Kukuljević-Sakcinski i Ferdo Šišić. Autori tih prikaza različito su prišli svom zadatku, na što je svakako utjecao i karakter samih fondova.

F. Hauptmann obradio je u članku »Korespondencija grofa Alberta Nugenta iz god. 1848.« (I—3, str. 21—57) iscrpno 169 inv. brojeva tog fonda u Arhivu grada Zagreba. Opširan uvod upoznaje nas s ličnošću grofa A. Nugenta i osobito njegovom djelatnošću 1848. Dopisivanje Nugentovo prikazano je u obliku sažetih regesta, koji nam kronološkim redom pružaju sve potrebne podatke o pojedinim pismima. Abecedni pregled njihovih autora odnosno naslovnika, a naročito registar osoba, koje se u samim pismima spominju, upotpunjuju cjelovitost ove obrade.

A. Wissert, »Arhiv Ivana Kukuljevića-Sakcinskog« (II—1, str. 63—76), dao je nakon uvodnih objašnjenja o historijatu te skupine — danas pohranjene u Arhivu grada Varaždina — abecedni popis autora 1374 pisama upućenih Kukuljeviću, s naznakom godina, iz kojih potječu. Nasuprot tome, I. Erceg, »Bilješke o Šišićevoj korespondenciji« (IV—1, str. 76—84), upoznaje nas s mnogovrsnim karakterom korespondencije F. Šišića, iz njegove ostavštine, koja se čuva u Arhivu JAZU. On iznosi, da je preko četiri hiljade pisama nastalih kroz skoro četrdeset godina inventirano danas potpuno, sa svim potrebnim podacima za korištenje te građe.

Nije dakako moguće kod prikaza tako obimnih fondova dati iscrpne podatke, kao što ih je F. Hauptmann dao za 169 Nugentovih pisama. Ipak, korisno bi bilo da se objasni, što istraživač može očekivati od dokumenata, kao što je to učinjeno kod Nugentove i Šišićeve korespondencije, a da se dade bar sumarni popis autora odnosno naslovnika, s oznakom godina (Kukuljevićeva korespondencija).

Sličnu građu, t. j. ostavštinu privatnih osoba, prikazuju još tri priloga. V. Kosić (II—1, str. 85—88) upoznaje nas s dopisivanjem srbijanskog političkog rad-

nika Ranka Tajsicia (1843—1903). M. Žeravčić izvješćuje »O zbirci turskih dokumenata nađenih u zaostavštini Andrije Luburica« (IV—2, str. 61—71), sakupljača narodnih pjesama i turskih dokumenata. Dr. K. Čamilov i T. Taleski daju »Prilog ispitivanju porekla Mihanovićeve ćirilske zbirke« (VI—2, str. 40—44) kao dopunu radu prof. V. Mošina o tom pitanju, koji je objavljen u časopisu »Slovo« br. 4—5 za 1955.

Historijat i sumarni pregled građe dvaju upravnih arhivskih fondova daju L. Čelap (»Arhiv bivšeg zemunskog magistrata«, III—1/2, str. 60—62) i T. Rajić (»Iz prošlosti arhive velikokikindskog privilegisano distrikta«, IV—1, str. 52—66), koji će korisno poslužiti zainteresiranim istraživačima radi orijentacije. Istoj svrsi doprinosi i predavanje R. Hajdarovića: »Orijentalni arhivi u Sarajevu i njihova organizacija« (VI—2, str. 15—27).

Na kraju treba spomenuti i izvještaje o dokumentima za našu historiju u inostranim arhivima. B. Đurđev razmatra pitanje: »Kako treba započeti rad u Carigradskom arhivu« (II—1, str. 13—23), dok Đ. Sp. Radojičić u dva navrata (II—2, str. 47—82; V—2, str. 3—28) izvještava o srpskoj arhivskoj i rukopisnoj građi u Hilandaru odnosno na Sv. Gori uopće. Radojičićevi izvještaji rezultat su rada na terenu, što ga je u jesen 1952 i 1953 organizirao Glavni arhivski savjet FNRJ.

Posebnu pažnju posvetio je »Arhivist« I. Kongresu historičara Jugoslavije i proslavi 150-godišnjice Prvoga srpskog ustanka. Uz kongresne zaključke objavljeni su u cjelini tekstovi triju značajnih referata o arhivskim pitanjima, koji su bili podneseni kongresu. To su: D. Milenkovića: »O današnjem stanju arhiva i arhivske građe«, dr. M. Mikuža: »Problematika izvora za istoriju narodne revolucije« i pok. M. Marjanovića: »Izvori savremene nacionalne historije i njihovo proučavanje« (IV—1, str. 9—16, 17—29 i 30—37). Na referat Mikuža kritički se osvrnuo E. Hasanagić (IV—2, str. 79—86). Donesen je i opširan prikaz sa Prve redovne skupštine Saveza istoriskih društava FNRJ, a u cjelini referat E. Hasanagića »O nekim pitanjima arhiva i arhivske službe kod nas« (VI—3/4, str. 12—17).

Povodom godišnjice Prvoga srpskog ustanka održao je pok. dr. D. Pantelić referat o djelatnosti SAN na njegovu izučavanju, dok T. Ž. Ilić iscrpno prikazuje arhivski materijal, što je nastao u doba ustanka i tok njegova propadanja, a Đ. Sp. Radojičić Hilendarsku građu o Prvom srpskom ustanku (IV—2, str. 3—8, 9—31 i 32—36).

U posljednjem godištu donio je »Arhivist« stručnu arhivsku bibliografiju, kako onu poslije Oslobođenja (O. Jelisaветov, 1947—1956, VI—2, str. 115—133) tako i retrospektivu, zaključno do 1945 (A. Lj. Lisac, VI—3/4, str. 175—201).

Redakcija je dala prostora i nekim priložima s područja historije, koji već predstavljaju završnu obradu određene arhivske građe, a ne ukazivanje na tu građu radi njena korištenja. U želji za što određenijom fizionomijom časopisa, namjera je redakcije, da ubuduće takvu suradnju uputi na historijske časopise, kamo i pripadaju.

Prikazima pojedinih arhivskih fondova, kao što su gore izneseni, opširnijim ili sažetijim već prema njihovu karakteru, trebalo bi da redakcija »Arhivista« dade što više prostora. Oni predstavljaju začetke naših arhivskih inventara, koji su nam tako nužno potrebni. Na taj način može »Arhivist« postati veza između naših arhivskih ustanova i istraživača, koji u njima nalaze izvorni materijal za svoj naučni rad.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB